

Kiss József Mihály: Felvételi ügyek a képzőművészeti felsőoktatás rendszerének példái alapján

Az alábbiakban jórészt a képzőművészeti felsőoktatás példái alapján, de a más levéltárak iratanyagának rendezése során szerzett tapasztalatok, emlékek felhasználásával kívánunk a felvételi ügyekről egyfajta képet adni. Már az elején hangsúlyoznunk kell azt, hogy természetesen nem törekszünk a teljességre, s ésszerűnek véltük egy időkorlát beépítését is a téma tárgyalásába. Ezt az időbeli elhatárolódást célszerűnek látszik a kommunista berendezkedés könyvére tenni, hiszen utána a felsőoktatási intézmények autonómiájáról már egyáltalán nem beszélhetünk, az egyes intézményekbe való felvételt a népgazdaság szükséglete szerint keretszámok alapján kívánták megszabni. De nem csak ezen célok érdekében kívánták a felvételi rendszer alakításával eredményt elérni. Az MDP, majd az MSZMP is a társadalmi átalakítás egyik eszközeként tekintett a felvételi rendszerre. Egyik részről a munkás és dolgozó paraszt származásúak minél nagyobb számának a felsőoktatásba való beemelésével kívánták biztosítani a rendszerhez hű erők társadalmi bázisának szélesítését, míg a másik részről a letűnt világ uralkodó osztálya leszármazottjain túl, a kispolgári származásúak és a falusi egyéni gazdálkodók utódait is meg akarták fosztani a továbbtanulás lehetőségétől. S akkor még nem szóltunk arról sem, hogy a vallásos világnézetűek elleni harc egyik kiváló terepének tekintették a felsőoktatásba való bekerülés lehetőségének a korlátozását.

Annó dacumál - mondhatni nagyon régen – nyilván nem árulunk el vele nagy titkot, voltak rendes és rendkívüli hallgatók. Mint ahogy voltak rendes és rendkívüli úton-módon felvett hallgatói is a magyar felsőoktatásnak, akik aztán tehetségükkel, vagy éppenséggel tehetségtelenségükkel hívták fel magukra az egykori intézményi adminisztráció, majd pedig a felsőoktatás történeti érdeklődéssel megáldott/megvert érdeklődő figyelmét.

Réges-régen történt, amikor még a keszthelyi Pannon Agrártudományi Egyetem is önálló intézményként működött, hogy a már éppen megalakult szaklevéltár iratanyagát rendeztük Szögi tanár úrral és Ujváry Gábor barátunkkal, amikor már nem emlékszem, hogy melyikünk a tanulmányi hivatal egyik levelére akadt, melynek eredetijét egy otthonról nézve szépreményű gazdasz ifjú büszke atyjának kézbesített a magyar királyi posta valamikor a 19. század utolsó harmadában, valahová, talán Temes vármegyébe. Az értesítés az ifjú tanulmányokhoz való viszonyáról festett nem túl szívderítő képet valahogyan így: ... értesítem, hogy fia az órákat álhatatos szorgalmatlansággal látogatja.

Nos, ugye a felvételi rendszer értelmének éppen abban kellene állnia, hogy az ilyen megátalkodottan szorgalmatlan ifjak és leányok ne vehessék el a helyet a szorgalmasok, urambocsá' a tehetségesek elől.

Tehetségtelen, lusta alakok persze nem csak a felvételi rendszer hiányosságai folytán kerültek egyetemre. Protekciós levelekkel, melyben egy nagybetűs Valaki az adott intézmény vezetőjének figyelmébe ajánl egy kis betűs valakit, mindannyian találkozhattunk már. Arra azonban már ritkábban van példa, hogy egy nagy betűs Valaki nem próbál korlátlanul visszaélni hatalmával. Trefort Ágostonnak hívták azt a kultuszminisztert, akinek a levele valamilyen szerencsés véletlen folytán ránk maradt. Nem mellékesen Treforttól is kérték a protekciót. Egy Sovánka nevű szentmiklósi cigány fiú a fametszésben környezete szerint nem mindennapi tehetséget árult el. Trefort a mellékelt „mutatványt” megküldte a Mintarajztanoda és Rajztanárképezde Igazgatóságának azzal, hogy tegyen véleményes jelentést arról, hogy a „kérdéses munka tanúskodik-e oly tehetségről, melynek kiképztetése a művészet érdekében óhajtható”. Ekkor 1875-öt írtunk.¹

Tehetségtelen, oda nem való egyének felsőoktatási intézménybe való kerülése persze kortól és társadalmi rendszertől független jelenség. Persze, ha az adott társadalmi rendszer ezt a lehetőséget még a törvény erejével is támogatja, akkor máris elérkeztünk a kontraszelekcióhoz. A második világháború után fél évvel a nemzeti kormány 11.140/1945. M. E. számú rendelete már foglalkozott az egyetemek és főiskolák mellett felállítandó tanfolyamokkal és az ott szerezhető képesítés megkönnyítésével. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés szeptember 13-i felhatalmazásával hozott rendelkezés kimondja, hogy a magyar társadalom demokratikus átalakulásával kapcsolatos

1 I. Kiss József Mihály: A Magyar Képzőművészeti Egyetem levéltára Budapest, 2001. 77. p. Továbbiakban: Kiss

körülmények szükségessé teszik, hogy a felsőoktatási intézmények az 1945/46-os és az 1946/47-es tanévekben tanfolyamot indítsanak azoknak a 20 és 45 éves személyeknek, akik önhibájukon kívül nem tudták a felsőfokú tanulmányok elvégzéséhez szükséges előzetes képzettséget megszerezni, de akik a bevezetendő felvételi vizsgán igazolják, hogy képesek lesznek a felsőbb tanulmányok folytatására, s majdan az ezek által elérni kívánt életpályán való helytállásra. A tanfolyamra való jelentkezés tudáskorlátjaként a *hat elemi elvégzését kellett igazolni.*²

A SZET szerepére itt ki nem térve megállapíthatjuk, hogy ennek az intézkedésnek a szellemében születtek meg aztán azok a további határozatok is, melyekkel a felsőoktatásba bekerülők összetételét származási alapon is megpróbálták szabályozni.

A 80-as évek els ő felében többen dolgoztunk a Bölcsészettudományi Kar Irattárában, ahol az akkori rendelkezéseknek megfelelően ötévenként kiselejteztük a felvételi anyagokat. Pedig milyen szép nagy piros nyomtatott betűk virítottak azokon a borítékokon! Nagy M, nagy P, nagy E és nagy É, hogy csak néhányat említsünk. Ezek közül a legrosszabb a nagy E, az egyéb kategória, ebbe tartoztak bele az értelmiségi szülők gyermekei is. Legjobb dolga a nagy É betűs felvételizőnek volt, mert ez azt jelentette, hogy az illető érmes. Vagyis hogy valamelyik szülő, vagy nagyszülő – hogy itt csak a politikai kitüntetésekem említsünk - birtokolta a Szocialista Hazáért-, a Munkás-Paraszt Hatalomért-, vagy a Partizán Emlékérmét.

A kádári-éra mindenható kulturpolitikusának leánya dupla nullás felvételi eredménnyel ennek a nagy É betűnek köszönhetően jutott be a bölcsész karra, de elmondhatom, hogy a nyolcvanas évek elején ilyen „érmes” bölcsészt egy dunaújvárosi Kossuth-díjas sztahanovista nagypapa unokájának személyében én is ismerhettem.

Kortól és társadalmi berendezkedéstől független az a jelenség is amellyel a Korniss Gyula elnökletével a főiskola 1920. évi reformja eredményeinek áttekintésére kiküldött bizottság is foglalkozott. A jelenség a szebbik nem részéről a férjvadászat, mindkét nem részéről a mindegy milyen módon és eredménnyel való diploma szerzés.

Nem feledve azt a közhely szerű megállapítást, miszerint minden példa sántít, térjünk vissza Kornisshoz! Ő az egyik ülésen felvetette a rajztanári túlprodukció kérdését. „Az eszmecsere során oly kép alakult ki, hogy sok férfi csak szülői kérésre, vagy végső remediumként szerez rajztanári diplomát, de célja a festői pálya (Aba Novák, Rozgonyi László, Patkó Károly stb.) így diplomáját nem használja fel, viszont sok tanárnőjelölt férjhez menetelével a tanári és festői pályát otthagyja”, némi vigaszként megjegyzik, hogy „a képzés hasznát a családi és közizlés emelkedése látja”.³

Mindezek után következzenek a kissé száraz tények!

A képzőművészeti egyetem levéltára a témánkra vonatkozó iratok tekintetében sajnos rendkívül szegényes. Így aztán kénytelenek vagyunk könyvtári forrásokat is segítségül hívni. Esetünkben az első érdemleges kiadványt – bár intézményünk 1872 óta létezik – Keleti Gusztáv intézet igazgató jegyzi 1887-ből. Ebből mindössze az derül ki, hogy mind a rajztanárok, mind a művésznövendékek esetében alapfeltétel a 16. életév betöltése, az „ép látérzék”, valamint „némi gyakorlottság a szabadkézi rajzolásban, melynek kellő foka *esetleg külön felvételi vizsgálat útján igazolandó.* Maga a felvétel „általában ideiglenes jellegű, s csak félévi látogatás és ezalatt kitüntetett szorgalom és tehetség alapján történik a végleges fölvetel”. A tanfolyamokra a „rendelkezésre álló tanhelyiségek által korlátozott számban” nők is felvétők, „ha a szabadkézi rajzolásban kívánt előkészültséget igazolták”. Rendes növendékekké válhattak miniszteri engedéllyel azok is, aki a közép, vagy polgári iskolának csak négy osztályát, ám „jó sikerrel” végezte el, de „de felöltő hivatást tanúsítottak”.

A tanulókat minden félév elején, általában szeptember és február elején vették fel. Tanév közben „csak igen méltánylandó okok alapján és kivételesen” lehetett hallgatót felvenni. A tanév júniusban ért véget.

Fontos, hogy tandíjat kellett fizetni, melynek mértéke rendes hallgatóknak egész évre tíz forint. A vendég hallgatók tandíja ennél magasabb volt, időről időre „a viszonyokhoz képest” állapították meg. A nők esetében azok akik „rajzitanitónői képesítésre készülnek, évi 10 frt, - a

2 A rendelet a Magyar Közlöny 1945. november 27-i számában jelent meg.

3 Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltára 40. Vegyes iratok 7. kötet; A 74.796/1928 számú vallás és közoktatásügyi miniszteri leirattal létrehozott bizottság 1928. november 28-án a főiskolán tartott ülésének a jegyzőkönyve

művésznövendékek a mindenkori vendéglátogatói tandíjat fizetik.” Hozzáteszük, hogy a szegény sorsú, ám tehetséges és szorgalmas hallgatókat a tandíj fizetés alól mentesíthették. Viszont az első éves növendékek nem élvezhettek tandíj mentességet, mint ahogyan ösztöndíjban sem részesülhettek.⁴

A *mesteriskolák* szabályzatainak néhány fontosabb kitételét az alábbiakban ismertetjük.

A női festő iskolába a felvétel korhatára a 16. életév, ez a két festészeti és szobrászati mesteriskola esetében a 18. betöltött életévre módosult. A felső korhatárként a harmincat még nem léphették túl a felvételizők. Fontos feltétel a megfelelő általános műveltség és a „szakszerű előképzettség kellő foka”, melyet a felvételi vizsgálat során a „természetről rajzolt, festett, illetőleg mintázott tanulmányokkal, esetleg önálló művekké, vagy a felvétel alkalmával készítenő próbamunkával kell igazolni.”⁵

Az 1903-tól érvényes felvételi, tanulmányi és vizsgaszabályzatot tartalmát több miniszteri rendelet – úgyis mint a 20.929/1898, a 8.596/1903, a 12.952/1903 és 33.947/1903 számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet jelöli ki. Ezek oly módon támaszkodtak a 44.409/1897-es számú és a női festő-, a férfi festészeti és a szobrászati mesteriskolák számára kiadott rendeletre, hogy kibővítették annak tartalmát.⁶

A beíratást az igazgatóság végezte, de az új hallgatókat csak ideiglenes jelleggel vették fel. A felvételük véglegessé a felvételi vizsgálat alapján hozott kedvező tanári határozattal vált. A felvételi vizsgának előfeltételei is voltak, melyeket születési kivonattal, orvosi és iskolai bizonyítványokkal kellett igazolni. Korhatárként megmaradt a betöltött 16. életév, a már szintén emlegetett ép látóérzék, megfelelő előképzettség és némi gyakorlottság a művészeti rajzolásban. Az előképzettség foka rajztanár jelölteknel a gimnáziumi vagy reáliskolai érettségi, a rajztanítóknál elemi iskolai tanítói oklevél, rajz tanítónőknél elemi iskolai tanítónői oklevél, „*esetleg középiskolai érettségi*”, vagy a felsőbb leányiskola hat osztályának az elvégzése.

A rendes művész növendékeknek (férfiak és nők) valamely közép, vagy polgári iskola, illetve a felsőbb leányiskola hat osztályának elvégzését kellett dokumentálniuk.

Mi történt azokkal a jelentkezőkkel, akiknek nem volt meg a kellő előképzettségük? Közülük verbuválódott a rendkívüli hallgatók hada. E hadfiak a választott szakirányból való gyakorlottságukat szintén a felvételin bizonyíthatták.

Magasabb évfolyamba azokat vették fel, akik a megelőző évfolyamok egész anyagából sikeresen vizsgáztak. A sikertelen vizsgázó számára viszont megnyílt a rendkívüli látogatói kiskapu. Ha a delikvens ilyen minőségében aztán a tanév végén az egész megelőző tananyagból sikeresen levizsgázott, akkor a következő tanévet már mint rendes hallgató látogathatta. Az ilyen vizsgázás természetesen díjköteles foglalatosság volt.

Ezek után nézzük meg, hogy miből állott a vizsga?

A rajztanárok (tanárnők) számára *alakrajzból* szobormintáról élet nagyságú fejet kellett lerajzolni saját ízlés szerint választott papírra szénnel, krétával, vagy egyéb hasonló anyaggal. Az *éktíményes rajz* féldomború éktímény, virágot, gyümölcs csoportot vagy füzért ábrázoló öntvény, faragvány, esetleg élő növény lerajzolását jelentette. A hangzatos nevű *szemléleti látszattan* egyszerű geometriai csoport lerajzolását takarta. A művész növendékek „egy fejet élő minta után tartoztak lerajzolni”.⁷

Nem szeretnénk itt különösebben belebonyolódni a képzőművészeti felsőoktatás történetének részleteibe, annyit azonban csak el kell mondanunk, hogy az 1909/10-es tanévtől megváltozott az intézmény szervezete. Megszűntek a mesteriskolák, s helyettük a rajztanár képző és a szépművészeti akadémia fogadta be a hallgatókat. Ez utóbbinak a „továbbképző tanfolyamaira” új jelentkezőket „nagyon korlátolt számban” október elején vettek fel. A felvételért külön nem kellett

4 A Magyar Kir. Országos Mintarajziskola és Rajztanárképezde célja, szervezete és tantervének vázlata a rajztanárvizsgálati szabályzak kivonatával közli Keleti Gusztáv igazgató Budapest, 1887.

5 V. ö. A magyar kir. női festőiskola szabályzat (kiadva a v. k. m. kir. minister 1897. év 44409 sz. alatt kelt rendeletével Budapest, 1899. és A magyar királyi festészeti és szobrászati mesteriskolák ideiglenes szabályzata (kiadta a v. k. m. kir. m. 44409 sz. alatt kelt rendeletével) Budapest, 1899.

6 Tudnivalók az orsz. m. kir. mintarajziskola és rajztanárképző felvételi, tanulmányi és rendszabályaiból (Kivonat: a vallás és közoktatásügyi m. kir. minister úr 20.929/1898. sz., 8.506/1903. sz., 12.952/1903. sz. 33.947/1903. az. a. kiadott ministeri rendeletekkel jóváhagyott tantervek és vizsgálati szabályzatokból) é. n. Továbbiakban: Tudnivalók

7 V. ö. Tudnivalók

folyamodni, hanem csak a beiratkozásnál az intézmény igazgatóságánál személyesen jelentkezni.

Jelentkezni rajztanári-, rajztanítói és rajztanítónői szakra, illetve általános férfi- vagy művész-növendéknek lehetett. A jelentkezők felvétele a rendelkezésre álló helyek számától és természetesen a felvételi vizsga eredménye alapján hozott tanári határozattól függött.

A rajztanárok és tanítók felvételi je alakrajzból, ékítményes rajzból és szemléleti látszattanból állott, míg a leendő festőművészek egy fejet és egy aktot kellett élő modelltől lerajzolniuk. A szobrászoknak a modell fejét kellett megrajzolniuk.⁸

Ilyen mederben csordogált az élet egészen a veszett háború, az elvetélt, sok bajt hozó forradalmak, majd a konszolidáció kezdetén, mígnem a kultuskormányzat megbízta Lyka Károlyt az intézmény újjászervezésével. A háború után jelentős változások következtek be a főiskola életében, de ezek a változások a felvételi rendszert nemigen érintették.⁹ Lyka később erre az 1920. évi reformra úgy emlékezett, hogy az volt a céljuk – nem mellékesen megjegyezve, a reformterveket Réti Istvánnal közösen készítették –, hogy „A művészeti felfogásban ... ne legyen ellentét a rajztanár és a festő között s ezért kellett a két kategória ifjúságát együtt nevelni.” Az első két évben a tanítás teljesen együttes lett, az elmélet és a gyakorlat is. Ez adott módot arra – **tehát nem a felvételi rendszer** –, hogy a rajztanári pályára csak igazán rátermett hallgatókat engedjen. Ily kiválogatásra a régi rendszer *megközelítőleg sem adott lehetőséget*, hangsúlyozta Lyka a főiskola 1920. évi reformja eredményeinek áttekintésére kiküldött bizottság egyik értekezletén. Témánkban Réti azt az álláspontját fejtette ki, hogy a „*tehetségre való tekintet tette szükségessé a rendkívüli hallgatói kategóriát. A rendes hallgató felvételi előfeltétele az érettségi.*” Azt is elmondta, hogy bár az intellektuális pályák túlsúfoltsága köztudott, „megállapítható, hogy a felvételnél a nagy tömegű visszautasított közt *sokan vannak olyanok, akiket rajzaik alapján régebben örömmel vett volna fel a főiskola.*”¹⁰

Az 1930-as új szabályozás némileg árnyalja a fentebbi képet. Rendes hallgató megfelelő előképzettséggel lehetett valaki. Ehhez a művészi szakon középiskolai érettségi bizonyítvány, tanítói/tanítónői oklevél, iparművészeti iskolai végbizonyítvány, vagy középfokú ipari szakiskolai végbizonyítvány szükségeltetett. Tanári szakon a középiskolai rajztanár jelölteknek középiskolai érettségi bizonyítvány, polgári iskolai rajztanár jelölteknél elemi népiskolai tanítói oklevél, *esetleg középiskolai érettségi*, tanítóképző-intézeti rajztanár jelölteknél pedig a polgári iskolai rajztanári oklevél meglétét követelték meg. A rendkívüli hallgatók azok voltak, akik a fentebb felsoroltak egyikével sem rendelkeztek. A tanári szakon rendkívüli hallgatót nem lehetett felvenni. A tanári szakon csak azok maradhattak, akik az első évfolyamot legalább jó eredménnyel végezték.

A felvételi korhatára változott: új növendékeket 17. életévük betöltése után a vallás és közoktatásügyi miniszter által megállapított számban vehettek fel. Erkölcsei bizonyítványt annak kellett bemutatnia, aki nem közvetlenül más tanintézet végzése után jelentkezett, vagy aki főiskolai tanulmányait egy vagy több év megszakítás után óhajtotta folytatni. A felvételi vizsgán mindenkinek kötelezően egy emberi fejet kellett élő modell után rajzolni (a szobrászoknak mintázni), valamint ugyancsak élő modell után egy akt-rajzot kellett készíteni.

A szabályzat szerint, „akik a felvételi vizsgán a művészi tehetség jelét nem mutatják, fel nem vétetnek”.¹¹

A történelem nem először és nem utoljára szólta bele intézményünk életébe, hiszen a visszacsatolásokkal járó események a felsőoktatási intézmények életét is érintették. Az ehhez kapcsolódó felvételi szabályozásra itt most nem térnénk ki, de mindenképpen meg kívánjuk említeni a lengyel menekült hallgatók ügyét. Négy lengyel menekültnek utólagos felvételi vizsgára adott engedélyt a Rectori Tanács 1940. április 5-i rendes ülésén. Bár a hatályos rendelkezések szerint idegen állampolgárok felvételét a vallás- és közoktatásügyi miniszter csak akkor véglegesíti,

8 A magyar királyi képzőművészeti főiskola évkönyve az 1921/22-1924/25 tanévekből összeállította: Pilch Dezső, Budapest, 1926.16-17. p.

9 A 159.000/921. III. a. számú vallás és közoktatásügyi miniszteri rendelet érintette a felvételi, tanulmányi, rend- és vizsgaszabályzatot, s hatásai az 1921/22-es tanévtől érvényesültek.

10 Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltára 40. Vegyes iratok 7. kötet; A 74796/1928 számú vallás és közoktatásügyi miniszteri leirattal létrehozott bizottság 1928. november 28-án a főiskolán tartott ülésének a jegyzőkönyve

11 Az országos magyar kir. képzőművészeti főiskola felvételi, tanulmányi és fegyelmi szabályai Jóváhagyott a Kormányzó Úr Ó Főméltóságának 1930. évi november hó 11-én kelt magas elhatározásával

ha a jelentkezők okmányait kimutatás kíséretében felterjesztik neki, a kar méltányos elbírálást kér. A menekültek közül a sikeresen letett felvételi vizsga után hármat az első évfolyamba, egyet pedig, aki a krakkói szépművészeti akadémián egy évet már járt, a másod éves hallgatók közé vettek fel.¹²

Nem tartozik ugyan szorosan a témánkhoz, de a még oly hiányos levéltári anyagban így is fennmaradt a főiskolán tanuló lengyel diákok újévi jókívánságát dokumentáló irat, melyet „András” Pysz a „Lengyel Menekültek Ügyeit Intéző Polgári Bizottság Magyarországon” nevet viselő szervezet elnöke küldött az intézmény rektorának.¹³

12 Szögi László -Kiss József Mihály: A Magyar Képzőművészeti Főiskola levéltára Budapest, 1997. 111. p.

13 Kiss i. m. 124-125. p.